

Денис Севрюков,

кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри правознавства
Новокаховського гуманітарного інституту
Відкритого міжнародного університету
розвитку людини «Україна»

УДК 32.001:316(477)

Соціальна функція держави

Практично кожне визначення поняття соціальної держави містить в собі вказівки на її функціональне призначення, цілі та завдання, що стоять перед нею. Дійсно цілісне розуміння соціальної держави, розкриття сутності і змісту її поняття потребує визначення основних функціональних напрямів діяльності. Але для отримання об'єктивних даних, відокремлення реальної практики соціальної держави від декларованої при вивченні базових теоретичних питань соціальної держави (в т. ч. її функцій) слід належним чином використовувати об'єктивні та суб'єктивні категорії.

У цьому контексті актуальною є концепція американського соціолога Р. Мертон, яка заради уникнення змішання об'єктивних наслідків функціонування соціальної системи (в нашому випадку держави) з суб'єктивними мотивами і цілями, що лежать в основі соціальної діяльності, розділяє функції соціальних інститутів на явні та латентні. Явні функції – це ті об'єктивні результати, що сприяють регулюванню або адаптації системи, які

планують та усвідомлюють учасники цієї системи. Латентні функції, відповідно, ті, які вони не планують та не усвідомлюють [1, с. 146].

Концепція Р. Мертона має різні інтерпретації. Зокрема власне розуміння мертонівської класифікації функцій викладені у працях відомих російських науковців. На думку О. Родіонової, явними наслідками соціальної функції держави можна вважати досягнення певної стабільності існування суспільства, усунення різкої соціальної і майнової нерівності та ін. Латентними наслідками соціальної функції держави можна вважати негативні моменти в життєдіяльності суспільства як утриманство, соціальна пасивність, маргіналізація деякої частини населення внаслідок здійснення соціальною державою патерналістської політики [2, с. 20]. В. Четвернін надав інше тлумачення мертонівського поділу функцій. З його погляду, «те, що названо «явною» функцією, насправді може бути лише заявленою або уявною функцією; тобто такої функції об'єктивно не існує, а є лише

хибною думкою, що інститут виконує таку функцію. Що стосується латентної функції, то дослідник вважає, що функція інституту може бути прихованою від деяких, але не від усіх акторів. Якщо функція не заявлена, це не означає, що вона не передбачається тими, на чію користь вона здійснюється. Скоріше, навпаки, дійсну функцію деякого інституту відкрито не заявляють не тому, що її не розуміють, а тому, що вона не може бути легітимною з позиції соціальної більшості... Таким чином, зрівняльно-розподільчі (і перерозподільчі) інститути, всупереч офіційним (конституційним, законним або доктринальним) заявам про їхні функції, діють передусім в інтересах самих акторів публічної влади, а не в інтересах неконкурентних, соціально слабких, «соціально незахищених», «непривілейованих» верств населення ... перерозподіл завжди відбувається на користь окремих груп і, в першу чергу, на користь самої перерозподіляючої бюрократії» [3, с. 567–569].

Обидва погляди відображають реальний бік здійснення соціальної функції. Зрозуміло, що держава в результаті здійснення соціальної функції не лише досягала поставлених цілей, вирішуючи чи, принаймні, пом'якшуючи соціальні проблеми, але й породжувала нові, передусім, морального та економічного характеру. Водночас не менш очевидним є те, що держава, виконуючи соціальну функцію, посилила свій вплив на суспільство. Більше того, вона зміцнювала свою гегемонію (в термінології А. Грамші) не через публічний примус і різні непопулярні поліцейські заходи, а завдяки визнанню та схваленню суспільством соціальним програмам.

У пострадянській науці найбільш визнаним та поширеним є розуміння функцій держави як основних напрямів діяльності, що виражають сутність держави та її соціальне призначення (А. Малько, В. Нерсисянц, Л. Морозова, В. Чіркін, Р. Ромашов,

О. Скакун, Л. Спірідонов, В. Оксамитній та ін.).

Характерними для такого підходу є дефініції поняття функції держави, що сформульовані російськими вченими В. Сирих, у якого функції держави – це «зумовлені конкретно-історичними умовами існування держави основні напрями діяльності щодо керування справами суспільства, здійснюваної у властивих їй формах і за допомогою специфічних методів [4, с. 30] та М. Рассолова, який визначає функції сучасної держави – як «життєво важливі, нормативно регламентовані та організаційно забезпечені в умовах сучасного демократичного суспільства сфери конкретної діяльності держави, обумовлені об'єктивно необхідними його цілями та завданнями, що виражають її цивілізаційну сутність та призначення» [5, с. 108].

У рамках системного підходу розглядає функції держави А. Поляков. Він вважає, що «функції держави – це основні напрями її діяльності, спрямовані на підтримку власної системної цілісності» [6, с. 215].

Слушним є зауваження українського науковця О. Лоцихіна про важливість історичного дослідження державних функцій. Дослідник вважає, що як і сама держава, функції держави є явищами історичними, вони не є незмінними протягом усього розвитку держави. Послідовність виникнення функцій залежить від черговості завдань, що постають перед суспільством у його історичному розвитку, цілей, які воно перед собою ставить. Отже, функції держави в історичному «розрізі» стосовно суспільства – це основні напрями її діяльності, спрямованої на вирішення загальних справ суб'єктів політичної системи суспільства на кожному історичному етапі її розвитку. Необхідність вирішення цих загальних справ ставить перед державою визначені завдання, набір і зміст яких різний в доіндустріальному, індустріальному і постіндустріальному

суспільствах [7, с. 90–91]. Однак не можна погодитися з автором, що вся діяльність держави – це практична реалізація своїх функцій (тільки своїх, державних, а не інших) [7, с. 103]. Виникнення соціальної держави є результатом тривалого історичного процесу. Спільна «робота», взаємодія суспільства та держави вилилася в те, що соціальна функція, яка традиційно вважалась органічною складовою соціуму, була перенесена на державу. При цьому неурядові суб'єкти залишилися активними творцями соціальної держави, а з часом набували все більшої політичної ваги, будували та вдосконалювали організаційні структури та фінансові схеми «велферних» систем.

Соціальна функція як вид державної функції розуміється різними авторами таким чином. О. Родіонова розглядає соціальну функцію держави як діяльність держави, яка спрямована на мінімізацію відмінностей в доступі членів держави до суспільних благ, з метою забезпечення стабільності (самозбереження) соціуму [2, с. 5].

С. Калашников дає доволі абстрактне визначення, згідно з яким соціальні функції держави є цілеспрямованою діяльністю держави із задоволення конкретних потреб людей [8, с. 39]. Надалі автор роз'яснює свою позицію, побудувавши замість єдиного поняття соціальної функції держави диференційовану та ієрархічну систему функцій. Він вважає, що соціальна функція дробиться на первинні складні функції (регулювання, трудової діяльності, перерозподіл багатства). У свою чергу, комплекс первинних складних функцій утворює вторинні (соціальний захист старих, пенсіонерів, молоді, безробітних, задоволення потреб людей у житлі та праці, боротьба з безробіттям) та вторинні складні функції (вирівнювання умов життя, забезпечення суспільного блага, підвищення рівня особистого споживання, забезпечення повної за-

йнятості, соціальний захист та соціальне забезпечення, надання соціальних послуг) [8, с. 36].

Німецький вчений Х. Ю. Урбан також застосовує диференційований підхід до досягнення соціальних функцій держави. Він виділяє компенсаторну функцію (включення до системи соціального страхування всіх форм зайнятості), інвестиційну функцію (розвиток освіти та науки), емансипаторну функцію (надання індивіду можливостей для індивідуального розвитку, що передбачає не лише соціальний захист, але й гарантований доступ до освіти) та функцію розподілу та перерозподілу доходів [9, с. 301–109].

Н. Барра вважає, що соціальна функція держави спрямована на досягнення декількох основних цілей. По-перше, це недопущення крайнього ступеня бідності через законодавче встановлення та гарантоване забезпечення певного мінімуму доходу. По-друге, соціальна держава створює необхідні умови для вертикальної та горизонтальної перерозподільчої справедливості. Вертикальна справедливість досягається через перерозподіл благ від багатих до бідних за допомогою прогресивного оподаткування. Горизонтальна справедливість означає належне соціальне забезпечення у старості та підтримку сімей з дітьми [10, с. 11–12].

На нашу думку, соціальна функція держави – це історично обумовлений та національно-культурно детермінований напрям діяльності держави як соціального інституту із вирішення соціальних проблем суспільства. Слід пояснити нашу думку. Соціальна функція як напрям діяльності держави виникає на певному історичному етапі розвитку та здійснюється в конкретно-історичних умовах, а значить не є застиглим станом, а навпаки, є безперервним процесом адаптації до нових соціальних потреб, змінюється разом з самою державою та суспільством. Це – по-перше. По-друге, обсяг

соціальної функції, принципи її здійснення, межі державного втручання та ступінь участі недержавних соціальних партнерів безпосередньо залежать від національних, культурних (ідеологічних) факторів. На нашу думку, принципи відмінності між західно-європейськими національними моделями соціальної держави слід пояснювати саме історичними та національно-культурними причинами.

Отже, на певному етапі еволюційного розвитку змінилась функціональна система держави. Соціальна функція стала невід'ємною від держави і обов'язковою для неї. Здійснюючи соціальну функцію держава стала проводити цілеспрямовану політику, спрямовану на виконання завдань та досягнення цілей, які були поставлені перед нею. Цілі та завдання на різних фазах розвитку соціальної держави були неоднаковими. На кожному новому історичному етапі розширення цілей та завдань ускладнювали соціальну функцію, переводячи саму соціальну державу на новий якісний рівень.

У XIX столітті держава остаточно визнала свою соціальну відповідальність за долю соціально слабких громадян і вдалась до організації державної системи соціальної допомоги. Проте соціальна політика була спрямована на боротьбу не з бідністю, а, передусім, з наслідками пауперизації – злиднями, маргіналізацією населення, і, як наслідок, соціальною депривацією та злочинністю. Необхідність вирішення робочого питання, інтеграції робочого класу до держави призвело до введення обов'язкового соціального страхування. Саме соціальне страхування соціальних ризиків, а не редистрибуція благ була ключовою метою соціальної держави [11, с. 9].

У XX столітті пріоритетними для соціальної держави завданнями стають боротьба з бідністю, захист ринку праці, розширення соціальних прав, вирівнювання соціально-економічної

нерівності. Економічне зростання перших десятиліть після завершення Другої світової війни дають змогу поставити мету підвищення рівня життя, тобто покращення умов до рівня гідного життя, а не просто існування. Міністр праці ФРН у соціал-демократичному уряді у другій половині 70-х років XX століття Г. Еренберг під функціональним призначенням соціальної держави розумів установлення державного та суспільного порядку, який забезпечує всім рівні можливості розвитку згідно з індивідуальними нахилами, здібностями та піклується про матеріальну, а не просто формальну рівність шансів; обмежує владу розпорядження людей над людьми до функціонально необхідного рівня і таким чином забезпечує максимум індивідуальної та суспільної свободи; постійно коректує розподіл зростаючих доходів та привілеїв, забезпечуючи тим самим більшу справедливість; дає кожному захист та допомогу, де цього вимагає справедливість або недостатня здатність до самопомоги, і тим самим здійснює солідарність [12, с. 128]. А. Осіп'ян до функціональних економічних основ держави добробуту відносить: здійснення політики вирівнювання доходів для досягнення соціально прийняттого рівня диференціації доходів населення; проведення активної політики по боротьбі з безробіттям для досягнення ефективної зайнятості та оптимального задіяння трудових ресурсів у виробничому процесі; здійснення діяльності з розподілу та мінімізації соціальних ризиків шляхом розвитку державних та недержавних систем пенсійного страхування, медичного страхування та страхування від безробіття; контроль у сфері життєдіяльності найбільш соціально вразливих малозабезпечених верств населення та створення дієвої системи соціальної допомоги [13, с. 56].

Наприк. XX – на поч. XXI століть під соціальною функцією держави

розуміється не тільки (і не стільки) забезпечення матеріального добробуту, доступу до медицини, але й цілий комплекс напрямів діяльності, які мають гарантувати повне соціальне громадянство, а саме безпечне екологічне середовище, захист ринку праці та сім'ї в кризових умовах, створення умов для соціальної інклюзії та якнайповнішої реалізації можливостей.

З погляду О. Бессонової, функції сучасної соціальної держави на Заході є доволі різними: створення та відтворення суспільних благ; скорочення негативних наслідків, які виникають у результаті приватної господарської діяльності; середня безкоштовна освіта; власне державне виробництво через субсидії приватним виробникам, а також спільне виробництво державними та приватними фірмами; макроекономічна стабілізація для пом'якшення впливу бізнес-циклу; подолання ринкових наслідків у сфері розподілу через державне забезпечення; викуп закладних за іпотечними кредитами; утримання оборонного комплексу, галузей високих технологій, освоєння космосу; контроль та регулювання цінового механізму; грошовий обіг та емісія [14]. Сучасна соціальна держава

дійсно виконує широкий спектр функцій та завдань, але, на нашу думку, не є доцільним включати до обсягу її функцій усі без винятку сфери діяльності (зокрема, освоєння космосу, грошова емісія), адже це зовсім не полегшує вивчення феномена соціальної держави, а навпаки призводить до розмивання її теоретичного образу.

Г. Еспін-Андерсен підкреслював, що, фінансуючи численні програми, такі, як освіта, охорона здоров'я, програми перенавчання, підтримку працюючих жінок, соціальна держава виконує важливу функцію соціального інвестування [15, с. 2].

Отже, ми виходимо з того, що соціальна функція держави не є невід'ємним, органічним напрямом діяльності держави і виникає на певному етапі її історичного розвитку. Соціальна функція постійно змінюється, модернізується, адаптується до нових вимог часу. На кожному новому історичному етапі розширення цілей та завдань ускладнювали соціальну функцію, переводячи саму соціальну державу на новий якісний рівень. На характер соціальної функції безпосередньо впливає фактор національно-культурного середовища, в якому вона з'являється та розвивається.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Р. Мертон. – М. : АСТ, Хранитель, 2006. – 880 с.
2. Родионова О. В. Социальная функция современного государства / О. В. Родионова. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 228 с.
3. Проблемы общей теории права и государства : [учеб.] / под общ. ред. В. С. Нерсесянца. – [2-е изд., пересмотр.]. – М. : Норма: ИНФРА-М, 2010. – 816 с.
4. Сырых В. М. Теория государства и права : [учеб.] / В. М. Сырых. – М. : Юридический Дом «Юстицинформ», 2004. – 704 с.
5. Проблемы теории государства и права : [учеб. пособ.] // М. М. Рассолов. – Издательство: ЮНИТИ-ДАНА; Закон и право, 2007. – 431 с.
6. Поляков А. В. Общая теория права : [учеб.] / А. В. Поляков, Е. В. Тимошина. – Издательский Дом С.-Петербур. гос. ун-та, 2005. – 472 с.
7. Лощихін О. М. Теоретико-правові характеристики економічної функції сучасної держави : дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних та правових учень» / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2010. – 453 с.

8. *Калашиников С. В.* Функциональная теория социального государства / С. В. Калашиников. – М. : Экономика, 2003. – 192 с.
9. *Urban H. J.* Sozialpolitik in der globalisierten «Wissensgesellschaft» // Sozialer Fortschritt. В.; München: 2000. № 11–12. – S. 301–309.
10. *Barr N.* Economics of the Welfare State. Oxford University Press. 2004. – 432 p.
11. *M. Seeleib-Kaiser.* Welfare state Transformations in Comparative Perspective: Shifting Boundaries of «Public» and «Private» Social Policy? / Welfare State Transformations. Comparative Perspectives. Ed. By M. Seeleib-Kaiser. Palgrave Macmillan. 2008. – P. 1–15.
12. *Государственно-монополистическая социальная политика (теория и практика конца 70-х годов.* – М. : ИНИОН, 1980. – С. 128.
13. *Осипян А. Л.* Экономика государства благосостояния: основы и формирование в условиях рыночной трансформации / А. Л. Осипян. – Донецк : Лебедь, 2001. – 303 с.
14. *Бессонова О. Э.* Сущность социального государства в контексте общей теории институциональных трансформаций / О. Э. Бессонова // Россия: путь к социальному государству : Материалы Всероссийской научной конференции (Москва, 6 июня 2008 г.). – М. : Научный эксперт, 2008. – С. 249–263.
15. *The Welfare State and Redistribution.* Gosta Esping-Andersen and John Myles.

Севрюков Д. Г. Соціальна функція держави

У статті висвітлюються різні підходи до розуміння функцій держави і, зокрема, соціальної функції. Соціальна функція розглядається в контексті її історичної еволюції. На кожному новому історичному етапі розширення соціальних цілей та завдань ускладнювали соціальну функцію, переводячи саму соціальну державу на новий якісний рівень.

Ключові слова: соціальна держава, функція держави, соціальна функція.

Севрюков Д. Г. Социальная функция государства

В статье исследуются подходы к пониманию функций государства, и, в частности, социальной функции. Социальная функция рассматривается в контексте исторической эволюции. На каждом новом историческом этапе расширение социальных целей и задач усложняли социальную функцию, переводя само государство на новый качественный уровень.

Ключевые слова: социальное государство, классификация, модель.

Sevrukov D. Social function of the state

The article shows the research of the state functions understanding, as well as social function of state. The social function of the state was investigated basing on the historical evolution. Each next step of the social purposes and tasks improving made the social function more complicated taking the country to the new quality level.

Key words: welfare state, classification, model.